

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОБЛЕМ

УДК 65.012.4 (477)

Д. М. Васильківський

Хмельницький національний університет

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА І ЙОГО ОСНОВНИХ ЕЛЕМЕНТІВ

Розглянуто основні підходи до формування поняття механізму зростання економічного потенціалу підприємства. Представлено інтегрований механізм управління підприємством який реалізується за допомогою системи спеціальних механізмів. Визначено, що організаційно-економічний механізм забезпечує організаційними і економічними заходами необхідний рівень відносин, який сприяє досягненню поставлених перед подібним утворенням цілей.

Ключові слова: економічний потенціал, концепції розвитку, механізм зростання, розвиток потенціалу.

Рассмотрены основные подходы к формированию понятия механизма роста экономического потенциала предприятия. Представлен интегрированный механизм управления предприятием который реализуется с помощью системы специальных механизмов. Определено, что организационно-экономический механизм обеспечивает организационными и экономическими мерами необходимый уровень отношений, который способствует достижению поставленных перед подобным образованием целей.

Ключевые слова: экономический потенциал, концепции развития, механизм роста, развитие потенциала.

The article describes the main approaches to creating the concept of the growth mechanism of the economic potential of the enterprise. Presented an integrated enterprise management mechanism which is implemented by a system of special arrangements. It was determined that the organizational-economic mechanism provides the organizational and economic measures necessary level of relations, which contributes to the formation of a similar set for the purpose.

Key words: economic potential, the concept of development, the mechanism of growth and development potential.

Найбільш чіткою і жорсткою вимогою до функціонування підприємств в умовах ринку є забезпечення довгострокового і стабільного функціонування, який ґрунтується на розвитку. Нині це залишається нездійсненим завданням для більшості підприємств машинобудування, що свідчить про дисбаланс їх господарського механізму з ринковими умовами економіки. В якості причин такої невідповідності можна виділити наступні: невідповідність технології підприємства сучасному рівню, невідповідність асортименту продукції, що випускається, і її якості, вимогам споживачів, відсутність або недостатність робіт по впровадженню нової продукції, відсутність збалансованої кадрової політики розвитку персоналу і т.д.

Багато в чому подібні диспропорції, а також багато інших, викликані невідповідністю господарського механізму підприємства галузевому ринку, а в ширшому розрізі – ринку України і світовому ринку.

Не можна не приділити уваги тому факту, що термін «господарський ме-

ханізм» був досить широко поширений в період адміністративної системи господарювання. У кінці сімдесятих років з прийняттям Постанови ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР «Про вдосконалення господарського механізму» ця категорія отримує свій економічний і юридичний зміст. Проте сформований механізм на практиці зводився лише до проблеми орієнтації вироблених вищестоящими органами завдань на рядового виконавця, тобто організаційно-адміністративний характер. Відсутність в подібному механізмі підпорядкованості інтересів призводило до псевдомотивації виконавців і реалізаторів з одного боку і направляючих та керівних органів з іншої.

Інша проблема, пов'язана з переходом вітчизняної економіки на ринкові відносини була викликана також однобокістю сформованого механізму, що охоплює тільки економічні аспекти. В результаті – повна відсутність яких-небудь організаційних, правових, мотиваційних складових і як наслідок – спад виробництва, криза в економіці.

Досі однозначне визначення господарського механізму ще не сформовано, проте велику увагу цьому питанню приділяли у своїх роботах Ю. М. Осіпов, В. Н. Кашин, В. Я. Іонов, С. А. Жданов. Розробці комплексу питань, пов'язаних з теорією механізму управління також приділяли увагу: В. Н. Гончаров, М. І. Круглов, Б. Н. Кржижановський, Ю. Лисенко, П. Єгоров, І. Піннінгс, А. Б'юїтандам, Т. С. Хачатуров, Н. Ю. Круглова, Н. Н. Тренев.

Розглядаючи в цьому дослідженні основи формування і виділяючи його принципи, елементи організаційно-економічного механізму зростання економічного потенціалу підприємства, нами зроблені припущення про те, що цей механізм має бути тісним чином погоджений і інтегрований до єдиного (агрегованого) господарського механізму управління підприємством. Що поєднує в собі не лише економічні і організаційні складові, але також правові, мотиваційні і т. п.

Ставлячи перед собою чіткіші завдання по формуванню механізму зростання економічного потенціалу, ми вважаємо необхідним, розкрити суть поняття «організаційно-економічний механізм».

Економічний потенціал підприємства не може мати раз і назавжди дану форму і зміст, тому управління ним та його розвитком не може бути зведене до досягнення поставлених цілей, і носити чітко визначені часові рамки.

Механізм – (від грецького *mechodos* – машина) послідовність станів, процесів, що визначають собою певну дію, явище.

Різного часу дослідженням поняття «механізм», «господарський механізм», «економічний механізм» і т. п. були присвячені роботи багатьох провідних учених, серед яких слід виділити В. І. Белоусова, І. Л. Борисенко, А. М. Букреєва, Л. І. Євченко, Г. Егізаряна, Д. А. Ендовицького, С. А. Жданова, М. І. Круглова, Ю. М. Осіпова, І. Л. Ульянова, В. Н. Попова, Л. В. Кузьма, Д. В. Соколова, В. Кашина, В. Іонова [1–3; 5–8].

Так, згідно Ю. М. Осіпова, природа і все природне організовано. Механізм – форма організації системи, носій і реалізатор організації, її процес. Організація – функція механізму, результат його дії. Опис механізму – опис його організації та його діяльності [8]. Таким чином, можна говорити не лише про приналежність механізму до діяльності організації, але і про логічний взаємозв'язок організації і макрооточення. Іншими словами, ми можемо припустити, що механізм – це логічно організована сукупність певних елементів, вступаючих у взаємодію в процесі його функціонування.

У той же час, пропоновані провідними економістами трактування цієї категорії, дуже різні. Відмінності ці викликані, передусім, засадничими принципами

формування господарського механізму, рівнем його застосування і комплексом вирішуваних завдань. Так, Ю. М. Осіпов під господарським механізмом розуміє суспільну систему господарюючих суб'єктів з властивими їм механізмами господарювання і властивими всій системі громадськими господарськими інститутами, регулюючими діяльність господарюючих суб'єктів. І далі «Перед нами дійсно активна, ініціативна, працююча система – в повному розумінні механізм і механізм у повному розумінні слова людський, суспільний і культурний» [8]. Безумовно, подібне трактування господарського механізму виходить за рамки економічної науки, і орієнтоване понад усе на логічно вивірене функціонування державної системи управління, діяльності, яка охоплює всі сфери, і що має чітку інформаційну взаємодію всіх структур і суб'єктів. Таким чином, можна виділити деякий загальнодержавний аспект формування цього поняття.

Близьке визначення запропоноване І. Л. Ульяновим, на думку якого господарський механізм не що інше, як спосіб організації виробництва, система функціонування виробничих відносин, виступаючих у вигляді конкретних господарських форм (план, економічні нормативи, ціна, прибуток, заробітна плата, фінанси, кредит, процедури ухвалення рішень і т. п.) і далі, відбиває не лише виробничі відносини, але і форми організації виробничих сил, організаційну структуру виробництва, а також охоплює елементи надбудови (ланки державного управління, правові норми, які закріплюють певні організаційні структури і методи управління, що регламентують діяльність посадовців). Проте на відміну від Ю. М. Осіпова, І. Л. Ульянов посилює акцент на суб'єкті економічних відносин, який функціонує в об'єктивних умовах. Тобто, напрошується висновок про те, що суб'єктивний характер побудови і функціонування господарського механізму має бути вбудований до системи державного устрою з відповідними правовими нормами, методами адміністрування і т. п.

С. А. Жданов, узагальнивши наявні роботи по цьому напрямі висунув визначення, яке найточніше розкриває суть господарського механізму підприємства (організації) як «сукупність структури організації, його основної діяльності, методів здійснення функціонування системи економічних відносин у процесі господарської діяльності з виробництва і реалізації матеріальної або інформаційної продукції, що випускається, забезпечення послуг, отримання за них виручки, використання наявних основних і оборотних фондів, капітальних вкладень і досягнення рівня ефективності діяльності підприємства, що підвищується» [6]. Це визначення охоплює цілий спектр структурних елементів підсистем виробництва і управління, систему економічних відносин на підприємстві, персонал, мотиваційні механізми, оцінку ефективності та її підвищення.

Таким чином, в якості основних завдань, що виконуються господарським механізмом можна виділити наступні: планування; визначення економічних важелів і стимулів, використовуваних у практиці керівництва народним господарством; формування організаційної структури господарських органів, методів і стиль їх роботи; здійснення різних форм участі персоналу в управлінні виробництвом [3]. Дійсно, напрошується висновок про те, що саме поняття «господарський механізм» має сферу застосування на макрорівні, і є, як підкреслював А. М. Букреєв, носієм, реалізатором, процесом на рівні усього народного господарства.

У зв'язку з вищевикладеним виникає питання, у рамках якого механізму здійснюється виробнича діяльність, контролюються і координуються процеси, що відбуваються в організації? Відповідь на це питання дає М. І. Круглов, який сформував уявлення про «комплексний механізм управління» під яким слід розуміти «сукупність економічних, мотиваційних, організаційних і правових

способів цілеспрямованої взаємодії суб'єктів господарської діяльності і впливу на їх діяльність, які забезпечують узгодження інтересів взаємодіючих сторін, об'єктів і суб'єктів управління. І, оскільки, чинники управління можуть мати не лише організаційну або економічну, але і соціальну, політичну, правову природу, то й загальний механізм має бути системою взаємодіючих організаційних, економічних, мотиваційних, політичних і правових механізмів.

На рис. 1 нами представлений інтегрований механізм управління підприємством, який реалізується за допомогою системи спеціальних механізмів, які охоплюють і регламентують усі процеси, що проходять в організації. У свою чергу – сам механізм управління підприємством є елементом складнішого утворення – господарського механізму управління державою, який сформований на основі досягнень НТП, культурних і духовних традицій і т. п. І це не є протиріччям до ринкових відносин, що формуються, оскільки усі процеси, що протікають на макро- і мезорівні так чи інакше впливають на формування агрегованого механізму розвитку підприємства.

Необхідно визнати, що розгляд організаційної і економічної складової механізму розвитку економічного потенціалу підприємства потребує, у першу чергу, визначення місця перерахованих складових у структурі інтегрованого (чи комплексного) механізму управління. Спрямованість цього дослідження припускає розгляд особливостей формування організаційно-економічного механізму зростання економічного потенціалу підприємства, тому необхідно детальніше розглянути і виявити особливості складових подібного механізму.

Безумовне оригінальне судження з питань механізму і організму при розгляді підприємства висловлене І. Л. Борисенко. Автор у своїй роботі «Розвиток організаційно-економічних наук: теорія і методологія» наполягає на тому, що до організації (підприємства) не слід підходити з механістичних позицій. Підприємство – це, передусім організм [2]. На наш погляд, при розгляді проблеми формування механізму розвитку економічного потенціалу явних протиріч теорії І. Л. Борисенко не спостерігається, оскільки сам по собі процес розвитку взагалі, і економічного потенціалу зокрема, безумовно, потребує «поштовху із зовні».

У роботах багатьох економістів, що розглядають поняття «організаційний механізм», «економічний механізм», «організаційно-економічний механізм» не вироблено єдиної думки. Висловлюючи думки про «організаційний механізм» можна виділити декілька напрямів. Так, Д. В. Соколов розглядає його як процес формування раціональних виробничих структур, адекватних структурам ресурсів і цілей. Близьке по суті визначення запропоноване Л. І. Євєнко «організаційний механізм – це механізм управління, тобто сукупність зв'язків, що виникають у процесі управління, і відносин між підрозділами організації (великими службами, ланками, відділами і посадами)» [4].

Відповідно до іншої точки зору, застосованої до умов великого машинобудівного підприємства, під організаційним механізмом розуміється комплекс організаційних форм, що забезпечують формування, розвиток і вдосконалення виробничої системи. Ще вагоміше значення організаційному механізму з акцентом на виключно правову основу формування і функціонування надає М. І. Круглов, розглядаючи його як систему механізмів. Ще важливіший аспект полягає в тому, що в якості основного призначення організаційних механізмів у складі комплексного механізму управління, на думку Круглова, виступає формування і посилення організаційного потенціалу компанії як складника частини ресурсів управління, які забезпечують вплив на фактори виробництва. «Організаційний і правовий механізми виступають у господарському механізмі управ-

ліній як тісно взаємозв'язана кількість дій на фактори управління, які інколи пересікаються» [7].

Розділяючи точку зору М. І. Круглова, відмітимо, що в умовах великого машинобудівного виробництва формування і функціонування механізму зростання неможливо звести лише до набору процедур і вдосконалення організаційних процесів. Це – передусім, складна система різноманітних за своєю природою певних організаційних механізмів, основним призначенням яких є нарощування економічного потенціалу за допомогою раціональної взаємодії всіх виробничих елементів (рис. 1).

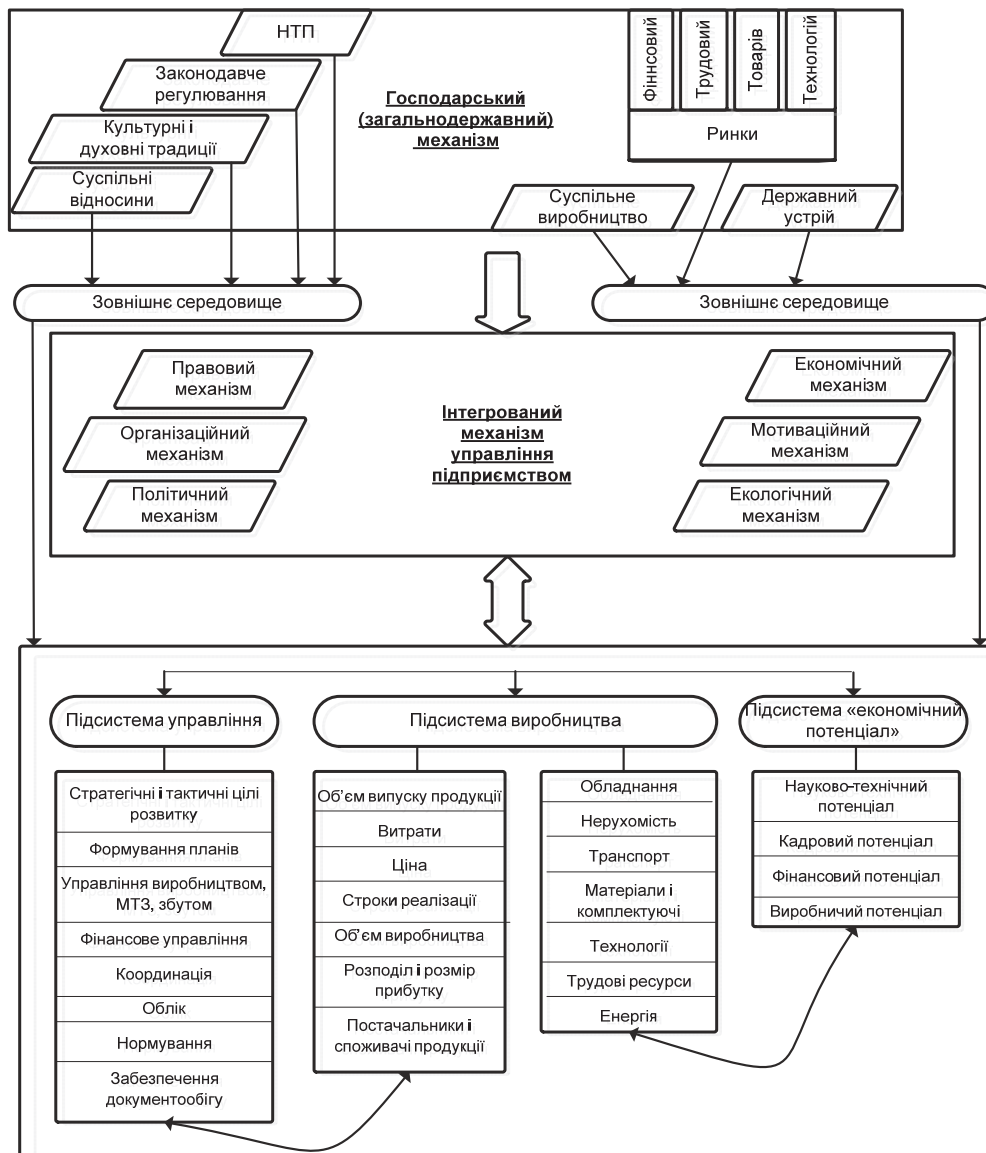

Рис. 1. Характер взаємодії і елементи загальнодержавного і внутрішньофірмового механізму управління

Досліджуючи теоретичні положення розвитку складних систем, автор дійшов такого висновку, що для формування напрямів якісної зміни як підприємства в цілому, так і його економічного потенціалу, потрібен комплекс заходів, який реалізується за допомогою спеціалізованого внутрішньофірмового механізму, інтегрованого до загальної системи управління підприємством, що охоплює і регламентує за допомогою системи правових, організаційних, економічних,

мотиваційних, політичних, екологічних, механізмів усі процеси, що відбуваються в організації (рис. 1).

Механізм зростання економічного потенціалу підприємства, таким чином, має бути багаторівневою системою взаємозв'язаних механізмів різної спрямованості, що забезпечують планомірне якісне, безповоротне перетворення системи кадрових, виробничих, технічних, фінансових можливостей підприємства з метою забезпечення його довгострокової конкурентоспроможності.

У рамках процесу реалізації інвестиційної стратегії на підприємстві Д. А. Ендовицький і Н. М. Подопріхін визначають організаційно-економічний механізм процесу реалізації інвестиційної стратегії як «систему, що визначає порядок функціонування і взаємодії організаційно-управлінських, виробничих і економічних чинників цього процесу. Представляючи організаційно-економічний механізм як особливий вид господарського механізму, можна визначити його як сукупність організаційно-економічних інструментів і методів дії на процес реалізації інвестиційної стратегії» [5]. Між тим, коло завдань цього дослідження цілком логічно звести до формування саме організаційно-економічного механізму розвитку економічного потенціалу підприємства. У вітчизняній літературі отримала поширення точка зору на економічний механізм як на систему економічних стимулів і методів управління, спрямованих на забезпечення високопродуктивної праці робітників, службовців, фахівців та інших працівників.

Висновки. Акцентуючи увагу саме на сукупності різних механізмів у рамках загального механізму зростання підприємства, можна припустити, що сам по собі процес розвитку – процес для будь-якої організації всеосяжний, і у рамках певного, конкретного механізму складно знайти достатній теоретичний і практичний інструментарій для його успішної реалізації. Таким чином, якщо йде мова про функціонування великого машинобудівного комплексу, про процес адаптації виробничого процесу, або реалізацію певного виду стратегії на підприємстві, організаційно-економічний механізм забезпечує організаційними і економічними заходами необхідний рівень відносин, що сприяє досягненню поставлених перед подібним утворенням цілей.

Бібліографічні посилання

1. **Белоусов В. И.** Реструктуризация: стабилизация и развитие / В. И. Белоусов, С. А. Рыбалко. – Воронеж, 2008. – 312 с.
2. **Борисенко И. Л.** Развитие организационно-экономических наук: теория и методология / И. Л. Борисенко. – Воронеж, 2004. – 140 с.
3. **Букреев А. М.** Организационно-экономический, механизм антикризисного управления: теория и практика / А. М. Букреев. – Воронеж, 2009. – 164 с.
4. **Евенко Л. И.** Организационные структуры управления промышленными корпорациями США / Л. И. Евенко. – К., 2003. – 316 с.
5. **Ендовицкий Д. А.** Введение в стратегический анализ инвестиционной деятельности: проблемы теории и практики / Д. А. Ендовицкий, Н. М. Подопріхін. – Воронеж, 2004. – 216 с.
6. **Жданов С. Л.** Основы теории экономического управления предприятием : учебник / С. Л. Жданов. – М., 2005. – 257 с.
7. **Круглова Н. Ю.** Хозяйственное право : учеб. пособ. для вузов по экон. спец. / Н. Ю. Круглова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2008. – 912 с.
8. **Осипов Ю. М.** Основы теории хозяйственного механизма / Ю. М. Осипов. – М., 1994. – 351 с.

Надійшла до редколегії 27.01.2012